

Tornai József

Kép és szellem

Ott álltam a Grand Canyon legmagasabb pontján. Ott, ahonnan a hajdani indián hegybirodalom egészét be lehet látni. Zuhanni készülők, barna kőoldalakat, karcsú oszlopokat, meredek ormokat, melyeket mintha tönkrebombázott volna valamiféle idő előtti meteor. Megfordultam, és akkor tűnt föl, hogy a hegygerinc ketté van hasítva. A másik oldalon ömlött a folyó, a Colorado, legalább 1000-1200 méter mélységben. Ez a tünemény azért számít a világ csodái közé, mert az ellenállhatatlanul áradó víznek a dolgok természetes rendje szerint a hegy lábánál kellett volna hömpölyögnie. De nem: a folyó a gerinc közepét választotta örökös és végleges útjával.

Ez az, amire nincs magyarázat.

Áttanulmányoztam a geológusok leírásait és elméleteit, de a „csoda” előtt, a lehetetlen láttán le kellett tenniük szakmai fegyvereiket. Ellenben találtam egy indián mítoszt. Eszerint a kanyon a Nagy Szellem hatalmának és szeszélyének a műve. Nekik ennél több okra nem is volt szükségük. Elfogadták, és némán tisztelték.

Kósa Ferenc fotóin azonban nem ezt láttam. Azokon szinte lebegtek a hegyek, mintha párává, felhőformákká változott volna minden. Ő olyan színeket és sziklaalakzatokat látott meg, amelyek az én korábbi benyomásaimra alig-alig emlékeztettek. Egyet kivéve: a méreteiket... Mi lehet ennek az eltérésnek az oka? Tőle tudom, hogy amikor először végigjárta a Grand Canyon kilátópontjait, egyáltalán nem fotózott, mert nem voltak megfelelőek a fények. Szürke és lelketlen volt a táj. A kanyon lenyűgöző méreteit és arányait ugyan lehetett látni, de a lényegét, vagyis a lelkét nem. Aztán egy szikla tövében üldögélve megvárta a hajnalt... Azon az éjszakán végtelen volt körülötte a csönd és a sötétség. Amikor az ég alja derengeni kezdett, váratlanul megszólalt egy dob. Hangja messziről, a völgy mélyéről jött, vagy talán a túlsó partról... A dobhang lassan ismétlődő ritmusa úgy szólt, akár egy ősi indián ima. Egy indián sámán imája a Naphoz és a Mindenséghez... A Nap első sugarai fölélesztették a tájat. A sötétség tengeréből kiemelkedő hegygerincek és sziklaalakzatok bíborvörösén izzottak a hajnali fényben. Olyanná váltak, mintha súlytalanul lebegnének a világmindenségben.

Az esszé Kósa Ferenc előkészületben lévő könyvéhez készült. Köszönjük az Éghajlat Kiadónak, hogy Tornai József és Kósa Ferenc írásait rendelkezésünkre bocsátotta. (A Szerk.)

A völgy valósággal átszellemült. Ez volt az a pillanat, amikor elkészültek az első képek. A fotók pontosan kifejezik mindazt, amit ő akkor és ott érzett és látott...

Megértettem: Kósa Ferenc a mindenség mérhetetlenségét akarta megragadni. Ahogy ez a végtelenség magával sodorta őt. A meglepő az, hogy ehhez a végtelenséghez a növényi világ is szorosan hozzátartozik, ugyanazt a misztikus egységet tanúsítva, mint a kövek szokatlan formája, az épületek fönséges geometriája. Gyakran csak azért fényképez le egy-egy követ, sziklát, temetői szoboralak idő koptatta részletét, hogy megmutassa: a repedésekből visszaszoríthatatlanul nyúlik az ég felé egy-egy fa vagy bokor, a szerves és szervetlen lét egyenrangúságát bizonyítva.

Eszembe jutott, hogy kamaszkoromban nekem is volt hasonló varázslatban részem: az a pillanat, amikor erdélyi utamon az Oltárkövet a magasságban megpillantottam. Fenyegetően nézett rám. Alföldi létemre mégsem ijedtem meg. Farkasszemet néztem vele.

Néztük egymást, de úgy, ahogy csak egy efféle istenség, gőgös sziklahatalmaság és egy hozzá képest, de nem csak hozzá képest kis emberi lény vizsgálhatja a másikat.

Akkoriban még kezdő költő és töprenkedő lélek voltam. A természetet úgy fogtam föl, mint akárki más emberfia. Az elkövetkezendő évek során azonban egyre több időt, napot, sőt hetet töltöttem a szabadban. Este mindig a csillagos eget fürkésztem. Aztán Eddington akkoriban világhírű könyve, *A természettudomány új útja* lett első, és hosszú időre eligazító iskolám. És többé nem tudtam az égi, a föld fölötti világtól megszabadulni. Mik lehetnek valójában azok a szikrázó villanások? És ami még jobban izgatott, mi lehet a Napnak és Holdnak közönségesen elnevezett, az egymást váltogató nagy égitestek belsejében, mi lehet a lényegük?

Mintha tudtam volna már akkor is, hogy nem csak magam vagyok a „nagy mindenben”. Ilyenek voltak első verseim is.

*Semmi
nem él
csak fönt a csillag*

*a lét nem látja
hiába néz el
vízszemével
a csillagig*

Kósa Ferenc azt írja fotói kapcsán: *„a sors különös kegyelme folytán láthattam a Ryóan-jit is. Ez a kultikus kőkeret olyan erővel hatott rám, hogy szinte elakadt a lélegzetem. Valósággal kizökkent körülöttem az idő, és mintha én is kizökkentem volna az időből.”* Nyilván ez indította el őt arra a hosszú vándorútra, amelyen Magyarországtól, Erdélytől elindulva bejárta fényképezőgépevel úgyszólván az egész földkerekséget: Európát, Japánt, Ázsiát, Afrikát, Dél-Amerikát, Észak-Amerikát, a Biblia tájait. Könyve utolsó fejezetének ezt a címet adta: *„A vihar szeme”*.

Ebben a vallomásban mondja el mindazt, amit én a mindenség és a kisded ember egységéről gondolok. Én ennek az egységnek nem tudok nevet adni (ahogy eddig, azt hiszem, senki sem tudott igazán). Mert arról a rejtélyes-titokzatos dologról van szó, hogy a homo sapiens a világegyetem része. Kósa Ferenc több száz felvétele azt bizonyítja, hogy a kettő között semmi különbség nincs. Kozmosz és ember helyet cserélhet egymással. Sok száz angolul olvasott haiku közül jó néhányat lefordítottam, íme, az egyik, a *Gondolkodó kő*:

*Kő voltam. Áttört
töprengésem a vér.
Hallottál tengert?*

Ilyen gondolkodó kőtenger Kósa Ferenc könyve. Ami sokéves vállalkozását meghökkentővé teszi, hogy a világon található bármilyen alakú vagy színes, vagy különlegesen elhelyezkedő kőformának (rengeteg emberalakú követ is talált a Földön) megtalálta a beszélgetés, a közös származás és létezés nyelvét, a fényképezést. A képekre rácsodálkozva megérezhetjük, hogy a fényképezés épp olyan a művész számára, mint a szó, a kifejezés a költőnek. Enélkül nem tudná megmutatni a kozmikus egységet. Ezért, hogy a képeken nincsenek emberek. Ez Kósa Ferenc vállalkozásának legvakmerőbb módszere. Elhatározta, hogy magával a mindenséggel méri össze magát. Ember, ha van is egy-egy a képeken, mellérendelt helyre kerül, mert ezúttal az embernek és a kozmosznak a viszonyáról van szó. Idézhetek itt néhány sort Shelley *A költészet védelme* című esszéjéből: „Nem érzünk mást, mint örömet. Örömet afölött, hogy részesei vagyunk a teremtés titkainak... Olyan ez, mintha valami isteni természet lopózna át a mienken... A szellemnek az a birodalma, amely így épül, ellensége minden alantas vágynak. A barátság, a hazafiság, a szeretet és az erény lelkesültsége lényegében ilyen érzelmekhez kapcsolódik... A lélek annak tűnik, ami, kisded atomnak a mindenséghez képest.”

És mégis... Nekem már az első, a Grand Canyonról készült fölvételeknél szembetűnt, hogy Kósa a nagyságot, a nagyszerűséget, a nagy távolságokat, nagy mélységeket és magasságokat választja mondanivalójához. Mit jelent ez? A tisztánlátást: hogy mindezekkel, a kövekkel, vagy például a Viktória-vízeséssel is egyenlők vagyunk. Én ezt úgy mondom: a kozmosz eredendő tagjai. Ha nem a Földön élnénk, hanem más galaxisban, akkor is azok volnánk. A kövekkel való azonosságunk néha még fájdalmas is lehet. Van egy eszkimó ballada, amelyben a lány azon panaszodik, hogy kő lesz belőle:

*Kajakban ülő férfiak,
gyertek ide hozzám,
vegyetek ti feleségül,
ez a kő itt hirtelen
testemhez hozzátapadt,
és íme, a szívem
mostan kővé válik.*

Amit Kósa Ferenc könyve, képei mondanak és akarnak is mondani, hogy közvetlen részei vagyunk a világegyetemnek. És ráadásul nem csak ennek az egynek,

amelyben a mi Naprendszerünk is működik. Marteen Rees, a cambridge-i egyetem asztronómiai intézetének igazgatója munkájában olvasom: *„Amit hagyományosan világmindenségnek nevezünk, talán csak egy nagyobb egység része. Számítalan világegyetem létezhet, amelyekben egészen más törvények uralkodnak. Az a világegyetem, amelyben mi kialakultunk, ahhoz a nem mindennapi részahalmazhoz tartozik, amely lehetővé teszi a sokszínűség és a tudat kifejlődését.”*

Itt a lényeg: hogy mekkora a kozmosz, egyetlen emberi lény sem tudhatja, és nem is fogja tudni. Természetes, hogy a mi kozmoszunkat a régi kultúrák és vallások egyetlen élőhelynek gondolták, és ehhez szabták fölfogásukat is. Halászó-vadászó-gyűjtögető őseink, de még a mezőgazdaságra áttért, sőt városokat és államokat építő népek is az úgynevezett animizmus szellemében gondolkodtak; az animizmus máig is fönmaradt sokféle babonában és vallásos tanításban. Eszerint minden természeti lénynek szelleme, lelke van. Jó és rossz szándéka. Az embernek ehhez kell alkalmazkodnia; ma tudjuk: ez csak az első lépés volt a világ és a lét értelmezése felé. Tudomásom szerint többek között Buddha is leszámolt ezzel a hiedelemmel. Vallássá válva a buddhizmus mégis megőrizte animista vonásait, sok helyen még Buddhát és szobrai is imádattal övezik.

A könyvnek más titka is van. Mi ez a titok? Az, hogy lapjai világítanak. Nem ismertem még fotóművészt, aki ennyire figyelembe vette volna a napszakok változásait. Ennek az a következménye, hogy minden kisebb vagy nagyobb részlet tiszta fény és szín lett. Mintha csak valamiféle különleges hangszert talált volna ki, amelyen aztán kedvére cserélgetheti a kéket a zölddel, a zöldet a bíborral, a fenyegető szürkét az ártatlan hajnal aranyával és fehérjével. A legnehezebben megközelíthető sziklatetőt is megmássza, hogy a választott üreges vagy éllel szaggatott kemény formát megfelelő szögben fölvehesse. Egyik-másik téma esetében azzal sem törődve, hogy ez mennyi idejébe és fáradságába kerül.

Kósát azonban nem csak a kövek formázatai tartják izgalomban. Európába kerülve ugyanilyen figyelemmel kíséri lencséjével a templomok, épületek, városok geometriáját is. Az Egyesült Államokban a felhőkarcolók acélból és üvegből egyé varázsolt, mérhetetlennek látszó, tiszta síkjai ragadják magukkal képzeletét. Az ezekről készült képeit megigézve néztem, mert bár jártam ott, a szinte kozmikussá nőtt síkoknak a méretét és nagyszerű eleganciáját nem fogtam föl kellően. A szerkezeti rend mindenütt megragadja. Képeiben a természet lelkét és az emberi lélek természetét keresi. Egy zöld mezőben árválkodó magyar gémeskútban éppúgy megtalálja, mint egy fehér falú japán ház sötét ablakában. Az európai gótikus katedrálisokban éppúgy, mint a Biblia-béli sivatagokban. A patakok, a folyók és a tengerek kékjében éppúgy, mint a végtelenbe vesző egek világában.

Kósa azt vallja, hogy bár nem hívő, hozzá a zen-buddhizmus áll szellemileg-lelkileg a legközelebb. Azt hiszem, hogy a meditáció kultúrájának közvetlen megismerése, a keleti gondolkodásban való elmélyedés nélkül *Az idő egésze* nem születhetett volna meg. Kósa tudja, hogy az ember lát és néz, de az embert is látja és nézi „valaki”.